

Kisebbségek címszavakban

Etnikumok enciklopédiája. Szerkesztette a Minority Rights Group. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1993. 416.

A közelmúltban a Kossuth Könyvkiadó gondozásában megjelent könyv a Minority Rights Group munkatársainak közös műve. Ez az egyedülálló vállalkozás nemcsak számunkra igen fontos, hiszen napjainkban nemcsak a Duna-medence országaiban, hanem az egész világon a nemzetiségi, az etnikai, vagy általánosabb értelemben a kisebbségi kérdések alapvető és meghatározó jelentőségű problémává váltak. Paradox módon a gazdaság forrásaként és éltetőjeként olyan sokat és sokszor emlegetett kulturális és etnikai sokféleség mindeddig nem a többség és a kisebbség egymásratalálását segítette elő, hanem háborúk sorozatát váltotta, váltja ki. Éppen ezért minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy jelenleg elsősorban éppen az etnikai konfliktusok s az ezekből kifejlődő vagy az ezekkel együtt járó fegyveres összecsapások veszélyeztetik leginkább egy-egy régió, földrész vagy akár a világ békéjét is. Mindezek már régen egyértelművé tették, hogy a kisebbségek helyzetével kapcsolatos általános érvényű nemzetközi ajánlások, egyezmények, amelyeket a két világháború közötti időszak során szerzett tapasztalatok alapján vagy azoktól függetlenül, a második világháborút követően fogalmaztak meg és hoztak létre, lényegében alkalmatlanok arra, hogy jelen világunkban e kérdéskomplexumot megnyugtató módon megoldják.

Ez tükröződik napjainkban azokban a mind határozottabbá váló nemzetközi törekvésekben is, amelyek arra irányulnak, hogy a kisebbséggel kapcsolatos jogi kérdéseket nemzetközi, regionális, illetve helyi szinten újra szabályozzák, valamint hogy a kisebbségekkel kapcsolatos jogok ne csak individuális, hanem kollektív jogként is megfogalmazást nyerjenek. Valószínűleg húszegynéhány évvel ezelőtt, amikor a kisebbségekkel kapcsolatos tudományos igényű tényfeltáró, helyzetelemző tevékenységüket megkezdték, nem az a cél vezette a Minority Rights Group szakértőit, hogy ezekhez a munkálatokhoz alapanyagokat szolgáltatassanak. Természetesen a Minority Rights Group eddigi munkája, nyilvánosságra hozott jelentései és mind általánosabbá váló tevékenysége elősegítheti a kölcsönös érdekeltségeket figyelembe vevő nemzetközi jogi szabályozás feltételeinek megteremtését. S ezzel együtt talán ahhoz is hozzájárulhat, hogy a szinte „bármikor” és bárhol kisebbségbe süllyedhető, süllyeszthető többség és a többségivé váló kisebbség rádöbbenhessenek egymást kölcsönösen feltételező, kiegészítő létükre, arra, hogy csak együtt s nem egymás ellenére tudnak békében élni, és együtt maradni. Emellett azt is tényként kell megállapítanunk, a Minority Rights Group tevékenysége egyes etnikai, nemzeti, vallási kisebbségekkel kapcsolatos, a tudományosság kritériumainak megfelelő feltáró munkája és helyzetelemzése nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kisebbségek helyzetét - éljenek bárhol a világon - a nemzetközi szervezetek és a nyilvánosság a maga reális valóságában megismerhesse.

A kötet szerzői által elének tárt kép ma még igen sötét. Alig van a világon olyan hely, ahol - figyelembe véve az adott ország fejlettségi szintjét - a kisebbségi kérdést már megnyugtató módon megoldották, ahol a kisebbségek nem konfliktusokat kiváltó tényezők, s ahol a kisebbségeknek nem kell szembenézniük erőszakolt asszimilációval vagy létüket fenyegető veszéllyel. Sőt a kisebbségekkel kapcsolatos viszony elemzése

alján az is megfogalmazható, hogy a kisebbségellenes magatartás nem rendszerspecifikus, azaz nem kötődik és nem korlátozódik az egyik vagy a másik társadalmi-gazdasági formációhoz, hanem a kisebbségekkel szemben megnyilvánuló intoleráns, számos vonatkozásban agresszív, intranzingens magatartás helytől, időtől függetlenül - igaz különböző módon és formában -, minden társadalmi rendszerben megtalálható. Ezt az állítást az *Etnikumok enciklopédiája* tényanyaga minden összefüggésben és igen sokoldalúan alátámasztja, dokumentálja. Ez pedig lényegében egy általánosabb kérdés megfogalmazását is szükségessé teszi. Felmerül ugyanis az a probléma, hogy az ember egyáltalán képes-e, s ha igen, akkor mikor és milyen körülmények között képes a saját csoportjától eltérő csoport másságának az elfogadására? Természetesen igen egyszerű lenne, ha csak arról volna szó, hogy a többség nem tolerálja a kisebbség másságát, illetve, ha a kisebbség saját azonossága vagy szélsőségesebb esetben saját fizikai léte megőrzése érdekében állna csak szemben a többséggel. De nem, nemcsak erről van szó, mert most, amikor ismét tanúi lehetünk a 19. századi nemzetállamok megjelenésének, azt tapasztalhatjuk, hogy a tegnap még kisebbségben élők, amikor olyan államkeretbe kerülnek, ahol már többségként jelennek meg, kisebbségellenességben nemcsak hogy nem maradnak el az őket korábban megnyomorító többség gyakorlatától, hanem számos esetben azon messze túlmutató kisebbségellenességről is tanúbizonyságot tesznek.

Az *Etnikumok enciklopédiája* fontos szerepet tölthet be a kisebbségekkel kapcsolatos ismereteink megalapozásában, kiszélesítésében, nézeteink alakításában, előítéleteink leépítésében.

A kézikönyvben 166 nemzeti, etnikai, vallási, nyelvi kisebbség történetével, gondjaival ismerkedhet meg az olvasó. A szerzők azokat a csoportokat tartják kisebbségnek, melyek tagjai az állam népességének nagy részével szemben nincsenek uralkodó helyzetben, s etnikai, vallási vagy nyelvi jellegzetességeik következtében a lakosság többségétől különböznek, illetve legalább két generáció óta kisebbségnek tekintik őket. Ez egyben azt is jelenti, hogy a könyv címével ellentétben nemcsak a nemzeti vagy etnikai kisebbségekkel, hanem a vallási és a nyelvi kisebbségi csoportokkal kapcsolatos ismereteket is tartalmazza. Erre külön szeretnénk felhívni a figyelmet, mert például az egyik legrégebbi emberjogi probléma a vallásszabadság biztosításának a kérdése, egyéni- és kollektív jogként is megfogalmazást nyert.

A könyv szerkezete világos, jól áttekinthető. A szerkesztők a Földet tizenegy régióra bontották, s az anyagot az egyes régiókhoz tartozó kisebbségek, illetve országok szerint tagolták. A függelékben az ENSZ és más nemzetközi szervezetek emberi és kisebbségi jogok szempontjából fontos dokumentumait gyűjtötték össze. Ezek mellett több ország alkotmányának és egyéb dokumentumainak kisebbségekre vonatkozó, példaértékűnek tartott passzusaival is megismerkedhetünk. Áttekintésükkor mindjárt le is vonhatjuk a következtetést, hogy a kisebbségi jogokat rögzítő dokumentumok tartalma s az adott ország kisebbségekkel kapcsolatos gyakorlata között számos esetben (például Bulgária, a volt Szovjetunió, Kína stb.) antagonisztikus ellentét feszült.

Minden egyes régió esetében a történeti háttér felvázolása, illetve a kisebbségekkel kapcsolatos jogi szabályozás nemzetközi, regionális és helyi leírása mellett igen részletesen bemutatják az egyes országokban vagy régióban élő kisebbségek történetét, a kisebbségek életét meghatározó kereteket, a többség és kisebbség egymáshoz való viszonyát, a kisebbségekkel való bánásmód gyakorlatát s annak eredményeit. A könyv

lapjairól számos ismeretlen vagy alig ismert nép, kisebb-nagyobb etnikai csoport vagy a többség által nem elfogadott valláshoz tartozók kisebbségi létének története s mai valósága tárul elénk. A bemutatott kép a könyv átfogó jellege és adatgazdagsága ellenére természetesen korántsem teljes.

Amikor a Minority Rights Group célul tűzte ki, hogy a világ kisebbségeiről egy kézikönyv-, lexikonszerű kötetet jelentet meg, szinte a lehetetlenre vállalkozott. Olyan típusú rendszeres kutatás, amelynek alapján egy ilyen kézikönyvet össze lehet állítani, nem folyt, s maga a Minority Rights Group sem rendelkezik a világ országait átfogó intézményhálózattal, amelynek segítségével a kutatómunka területén meglévő hiányosságokat pótolni tudná. Ezért-ahogy azt a könyv bevezetőjében olvashatjuk - a kötet gerincét a Minority Rights Group elmúlt húsz évben készített több mint nyolcvan elemzése alkotja. A meglévő hiányokat, egyenetlenségeket pedig a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó szakértők segítségével igyekeztek kiküszöbölni.

Úgy véljük, mindazok, akik ismereteik bővítése érdekében vagy munkájuk közben e kisebbségi kézikönyvet használni fogják, meglepetéssel tapasztalják, hogy a kisebbségekkel kapcsolatban lényegében semmi sincs megoldva. Annak ellenére, hogy a világ minden országában vannak kisebbségek, jogilag kötelezően még az sincs meghatározva, mit is kell kisebbségen érteni. Márpedig annak érdekében, hogy a jelenlegi állapotokat meghaladhassuk, hogy a kisebbségi jogok megállapítása, kiépítése, kiszélesítése és biztosítása területén előre lehessen lépni, ahhoz - a kötet szerzőivel egyetértve - mindenekelőtt szükséges annak megállapítása, „létezik”-e egy-egy nemzeti, etnikai, vallási vagy nyelvi csoport. E minimumnak tekinthető kiindulópont elérése is ma még szinte lehetetlen, hiszen nem egy ország még annak elismeréséig sem jutott el, hogy a határai között kisebbségek léteznek.

A kötet tartalmának egyenetlensége mellett arról is szólni kell, hogy 1989 októbere, amikor a kötet kéziratát a nyomdába került, illetve 1990 óta, amikor a könyv első kiadása megjelent, nemcsak térségünkben, hanem a világ számos országában is jelentős változások következtek be. Ezek közül a leglátványosabb és legjelentősebb a két Németország egyesülése és a Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia felbomlása, illetve a kommunista hatalmi-politikai rendszer összeomlása volt.

A korábbi megosztottság megszűnésével a világban, de mindenekelőtt Európában jelentős átrendeződés következett be. Új államok jöttek, jönnek létre, s ezek némelyikében a kisebbségek létét nemcsak közvetlen veszély fenyegeti, hanem etnikai genocídium folyik ellenük. E fenyegetettség mind általánosabbá válása a többség uralmát biztosító hatalom tiszta etnikai térségek megteremtésére irányuló törekvéssel van összefüggésben. Ennek reakciójaként ezeken a területeken -országon belül és országok között is - jelentős mértékben megnövekedett a feszültség. A mind szélesebb területre kiterjedő etnikai tisztogatások ugyanis újabb feszültségekkel terhelik az anyanemzeteknek és azoknak az országoknak a viszonyát, ahol az anyanemzethez szorosan kötődő nemzeti kisebbségek élnek.

A Szovjetunió megszűnése óta alakuló, formálódó új világ mindennapjait tehát a hozzánk közeli térségeken éppen úgy, mint a tőlünk nagyon is távol eső területeken nemzeti és etnikai feszültségektől, konfliktusoktól, valamint kegyetlenül véres leszámolásoktól terhes. A világban bekövetkezett változások jelentőségét ennek ellenére ki kell emelni, mert a Szovjetunió megszűnésével a második világháborút követően ketté osztott világ talán újból valamiféle egység felé halad. Félő azonban, hogy az eddigi

politikai-ideológiai megosztottságot a fejlettebb észak és a fejletlenebb Dél látenszen eddig is meglévő-manifeszt szembenállása, megosztottsága fogja követni. Az esetleg általánossá váló Észak-Dél ellentét pedig megteremtheti annak feltételeit, hogy az ismét polarizálódta világ holdudvarát az egyes országok saját kisebbségellenes gyakorlatuk fenntartásához, kiszélesítéséhez, a kisebbség erőltetett asszimilációjához használják, használhassák fel.

A tegnap oly szilárdnak hitt világrend átalakulása még nem fejeződött be. A fentiekben jelzett folyamatok tehát ma még nem lezártak. Ha csak a hozzánk közelebbi területekre figyelünk, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy Európa nyugati felét - bár nem zökkenőmentes- integrálódás, ezzel szemben a Németországtól keletre eső területeket a mind egyértelműbbé váló dezintegrálódás jellemzi. S ezzel együtt, miközben Európa nyugati felének egységtörekvése s annak gyakorlati megvalósulása az ezeken a területeken élő kisebbségeknek új jövőt ígér, addig Európa másik felén a kisebbségeknek ezzel ellentétes folyamattal kell szembenézniük.

Nem lehet megfeledezni azonban arról sem, hogy a kisebbségek jövőjét-bárhol is éljenek a világon - remélhetőleg általában pozitívan fogja befolyásolni az a tény is, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az „olvasztótégely”, korábban mindent meghatározó eszméje mellett mind általánosabban elfogadottá válik a nemzeti, az etnikai, a vallási különbözőség sajátos értéke, a kultúrák sokszínűsége, egymás mellettsége és egymásra gyakorolt hatásának mind pozitívabbnak tartott szerepe. Ezek és az ezekhez hasonló változások, illetve a különböző országokban bekövetkezett politikai, hatalmi elmozdulások következtében a kötet több összefüggésben elavultnak tűnhet. Azonban a bekövetkezett változások ellenére a könyv kisebbségekkel kapcsolatos anyaga jelen valóságukra is érvényes. Arra a kérdésre pedig, hogy a kisebbségek számára mit hoz a jövő, ma még igen nehéz egy kicsit is optimista választ adni. Éppen ezért a kézikönyv anyaga nemcsak hogy nem avult el, hanem talán még időszerűbb, mint megjelenése időpontjában lehetett.

Természetesen ezekkel a megjegyzésekkel nem a kötet valódi értékét kívántuk csökkenteni, csupán korlátaira szeretnénk volna felhívni a figyelmet. Azon pedig történelmi tanulságképpen csak mosolyogni lehet, hogy a mi szűkebb világunktól feltételezhetően érintetlen szerzők milyen mértékben ismerték félre, vagy a felszíni látszat milyen mértékben befolyásolta objektivitásukat, amikor például a volt Szovjetunióban, a volt Csehszlovákiában vagy a volt Jugoszláviában a gyakorlatban megvalósuló nemzetiségi politikáról írtak.

Számunkra, magyarok számára nemcsak azért fontos ez a kézikönyv, mert segítségével szembesülhetünk azzal, ahogyan mi a viszonylag csekély számú kisebbséghez viszonyulunk, hanem mert ráébredhetünk, hogy egyrésről a „világ” tud a kisebbségi sorban élő magyarságról, másrésről pedig, hogy a nemzetestről leválasztottak kisebbséggé válása nemcsak a mi történelmünk része, hogy hasonló számban, sőt a kisebbségben élő magyarok számát messze meghaladva élnek kisebbségek a világ különböző tájain. A kézikönyv révén megismerkedhetünk azzal, hogy tőlünk keletre és nyugatra, északra és délre esetenként a kisebbségek sokkal rosszabb, kiszolgáltatottabb és védtelenebb helyzetben vannak, mint a környező országokban élő magyarok. Természetesen az, hogy máshol még rosszabb a kisebbségek helyzete, semmit sem változtat azon a valóságon, melyet környezetünkben kisebbségellenességben lépten-nyomon tapasztalhatunk.

Regio - Kisebbség, politika, társadalom 4. évf. (1993.) 2.sz.

Bálint Pál